

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

1. LÉKAŘSKÁ FAKULTA

Studijní program: Ošetřovatelství

Studijní obor: Všeobecná sestra

Adéla Krejčová

Historie ošetřovatelských pracovníků v psychiatrii

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. et Mgr. Eva Prošková

Praha, 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, 18. 3. 2015

Adéla Krejčová

Podpis

Poděkování

Chtěla bych velmi poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. et Mgr. Evě Proškové, za trpělivé vedení a podnětné rady při zpracování této práce. Ráda bych poděkovala také MUDr. Ivanu Davidovi za poskytnutí užitečných materiálů.

Identifikační záznam

KREJČOVÁ, Adéla. Historie ošetrovatelských pracovníků v psychiatrii. [*The history of the healthcare workers in the psychiatry*]. Praha, 2015. 41 s., 8 příl.

Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Ústav teorie a praxe ošetrovatelství. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Prošková, Eva.

Abstrakt

Hlavním zájmem této práce je proniknout do historie ošetřování nemocných v psychiatrii, jak v Čechách, tak v zahraničí od raných počátků až po současnost. V úvodní části jsou stručně vysvětleny některé pojmy z psychiatrie. Je zde také uvedena samostatná kapitola věnovaná historii Psychiatrické léčebny v Bohnicích. Práce dále popisuje, jak se postupem času vyvíjela například pracovní náplň a podmínky u ošetrovatelského personálu v psychiatrických léčebnách. Stručně popisuje různé druhy léčby psychiatricky nemocných pacientů a částečně se zabývá i významnými osobnostmi psychiatrie. Tato práce je čistě teoretická a využívá historických metod výzkumu.

Klíčová slova: historie psychiatrie, specializované ústavy, psychiatrické léčebny, ošetrovatelství, psychiatrické ošetrovatelství, regulace profese

Abstract

The main of this work is to penetrate into the history of the care of patients in psychiatry, as in the Bohemia and abroad from the early beginnings to the present. In the introductory section briefly explains some of the concepts of psychiatry. It also identified a separate chapter devoted to the history of the Psychiatric Hospital Bohnice. The thesis also describes how, overtime, developed such as workload and conditions for nursing staff in psychiatric hospitals, which should be the main objective of this work. It briefly describes the different types of treatment for a psychiatric ill patients and in part also deals with the important personalities of psychiatry. This work is purely theoretical, so does not contain the practical part.

Key words: history of Psychiatry, specialized institutes, psychiatric hospitals, nursing, psychiatric nursing, regulation of the profession

Obsah

ÚVOD	8
1 PSYCHIATRIE JAKO OBOR	9
1.1 Duševní zdraví	9
1.2 Duševní porucha	9
1.3 Psychiatrie jako věda	10
1.4 Stigmatizace	10
2 PSYCHIATRIE V ČECHÁCH A VE SVĚTĚ	11
2.1 Období pravěku.....	11
2.2 Období starověku	11
2.2.1 Egypt.....	11
2.2.2 Řecko.....	12
2.3 Raný středověk	12
2.4 Období absolutismu a osvícenství ve světě.....	14
2.5 Období absolutismu a osvícenství v Čechách	15
2.5.1 Historie nemocnice Na Slupi a Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí ...	15
2.5.2 Historie Psychiatrické léčebny v Bohnicích.....	18
2.5.3 Ostatní mimopražské ústavy.....	21
2.5.4 Vznik organizované psychiatrické ošetrovatelské péče	22
2.6 Období po 1. světové válce	24
2.7 Období druhé světové války	25

2.8 Vývoj po roce 1948 a nástup komunismu.....	26
2.9 Výuka psychiatrických sester v 60. – 90. letech a v současnosti.....	28
3 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI PSYCHIATRIE	31
3.1 Významné osobnosti světové psychiatrie.....	31
3.2 Významné osobnosti v historii české psychiatrie.....	33
4 ZÁVĚR	35
5 SEZNAM LITERATURY	36
6 PŘÍLOHY	39

Úvod

Medicínský i sociální význam psychiatrie v moderních společnostech významně narůstá. Například ze studie Světové zdravotnické organizace „Global Burden of Disease“ vyplývá, že při měnících se socioekonomických podmínkách, při vymýcení závažných např. infekčních chorob ve vyspělejších státech a při prodlužování lidského věku se staly neuropsychiatrické choroby jednou z nejvýznamnějších skupin nemocí. Jejich celoživotní prevalence v naší populaci dosahuje takřka 50 %. Jsou nejčastější příčinou ztráty pracovní schopnosti vlivem narušeného zdraví nebo předčasného úmrtí před kardiovaskulárními a onkologickými chorobami. Podle expertů Světové banky budou právě tyto okruhy zdravotních problémů představovat v 21. století největší zdravotní zátěž lidstva.¹

Předpokládá se, že symptomy psychiatrických onemocnění jsou spojeny s narušením přenosu, ukládání a zpracování informací v centrálním nervovém systému. Na narušení těchto základních funkcí mozku se podílejí abnormality neurovývojové i neurochemické.²

Psychiatrie zaujímá celou oblast psychóz, neuróz, psychosomatických poruch, psychopatií, anomálií a organických duševních poruch. Spolupráce lékařů a zdravotnického personálu s rodinou, přáteli, pracovištěm či školou je velmi důležitá a pomáhá zajistit komplexnost péče a její celkovou úspěšnost.

Cílem práce je proniknout do historie psychiatrie u ošetrovatelského pracovníka a utřídit získané informace o daném tématu, vymezit časová období v historii a popsat tehdejší postoje k medicíně v české zemi i zahraničí od starověku až po současnost. Hlavním předmětem zkoumání této práce však není sledovat pokrok a vzestup medicíny během let, ale především se zaměřit na vznik a rozvoj oboru ošetrovatelského pracovníka v psychiatrických institucích.

¹ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

² RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

1 Psychiatrie jako obor

1.1 Duševní zdraví

Definice Světové zdravotnické organizace (WHO) říká, že „*zdraví je stav úplné tělesné, psychické a sociální pohody, a nejen nepřítomnost nemoci nebo vady*“. Zdraví není jen charakteristikou organismu. Je významnou humánní, individuální i sociální hodnotou.

Je ovlivněno mnohými společenskými, politickými, ekonomickými, kulturními a jinými aspekty.³ Duševně zdravý člověk je schopen adaptace na nově vzniklé situace a je schopen vytvářet nové věci. Je emočně vyrovnaný, dokáže žít v partnerském vztahu a podílet se na jeho růstu. Dokáže přijímat, zpracovávat a třídit informace. Je schopen plánovat a plány uskutečňovat.⁴ Zdraví je jedním ze základních práv každého člověka, jak zdůraznila Světová deklarace zdraví v roce 1978. V roce 1992 stanovila Světová federace pro duševní zdraví 10. říjen Světovým dnem duševního zdraví.

1.2 Duševní porucha

Je v širším pojetí označení pro některé psychické procesy, projevující se v myšlení, prožívání a chování člověka, znesnadňující jeho chování ve společnosti. **Za duševní poruchy se označují stavy podmíněné zejména tělesnou (vrozenou), organickou (zpravidla neurologickou, často též genetickou) specifickou výbavou člověka, tak stavy, u nichž se za rozhodující příčinu vzniku pokládá vliv prostředí a životních událostí.**⁵ Duševní poruchy se vyskytují samostatně nebo jako přidružený projev tělesných nemocí. V takovém případě jsou nazývány symptomatické. Psychosomatická onemocnění vznikají na podkladě dlouhodobé intenzivní stresové situace, což se může promítnout na somatickém stavu člověka v podobě hypertenze, vředové choroby a řadě jiných poruch.⁶

³ *Zdraví 21: výklad základních pojmů, úvod do evropské zdravotní strategie: zdraví pro všechny v 21. století*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví, 2004, 160 s. ISBN 80-85047-33-0.

⁴ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a MIRA BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1151-6.

⁵ Duševní porucha. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-01-17]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Duševní_porucha

⁶ MALÁ, Eva a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie: učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-700-0.

1.3 Psychiatrie jako věda

Psychiatrie (řecky psyché – duše, iatreia – lékařství) je vědní a klinická disciplína zabývající se prevencí, diagnostikou a léčbou duševních poruch.⁷

Psychiatrická péče musí být dostupná každému a poskytovat by ji měl jen příslušný odborný pracovník v souladu s Listinou základních práv a svobod, mezinárodními smlouvami a platnými zákony.

Psychiatrie se vyvíjela v souvislosti s vývojem sociálních, hospodářských, politických a kulturních činitelů ve společnosti. Veškeré jednotlivé epochy v historii, se odráží v náhledu na psychiatrii.⁸

1.4 Stigmatizace

Společnost vnímá duševně nemocného člověka jako osobu nepředvídatelnou, nekontrolovatelnou, nebo dokonce nebezpečnou. Dalo by se říci, že společnost trpí negativními předsudky k duševně nemocným. Psychicky nemocný člověk vnímá, jak je na něj pohlíženo a nese určité břímě v podobě stigmatizace.

Stigma je pojem, který je vysvětlován jako určité „označení“, je spojeno se silnou emocí a je podněcováno společností a kulturou. Pro léčbu pacienta má stigmatizace negativní důsledky. Z velké části se na utváření těchto postojů k duševním poruchám podílejí samozřejmě i média.⁹

⁷ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

⁸ VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků: Od Hippokrata k Pinelovi*. Praha: Karolinum, 1996, 222 s. ISBN 80-7184-226-5.

⁹ MALÁ, Eva a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie: učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-700-0.

2 Psychiatrie v Čechách a ve světě

2.1 Období pravěku

V dávných dobách si lidé vysvětlovali přírodní jevy, ale také výskyt nemocí, magickými příčinami, především hněvem a zlobou nadpřirozených mocností. V pravěku lidé věřili, že v případě nemoci do člověka vstoupil zlý duch. Proto se proti nim chránili nošením různých amuletů. Léčba probíhala formou rituálního obřadu, přičemž se snažili tancem, bubnováním a zpěvem vypudit démona z těla ven. Léčitelé, kteří vykonávali tyto praktiky, se nazývali šamani a mezi zbytkem komunity měli velkou úctu.¹⁰

2.2 Období starověku

2.2.1 Egypt

První písemné zmínky o duševních poruchách můžeme najít v Ebersově papyru z doby 1500 let před naším letopočtem. Byl objeven v roce 1862 v Thébách Georgem Ebersem, který ho koupil od jednoho egyptského obyvatele. Pojednává o očních, kožních, ušních, ženských a dětských chorobách. Jsou zde popsány také texty modliteb k zařikávání zlých duchů způsobujících posedlost a první zmínky o duševních nemocech.¹¹

Léčba duševně chorých probíhala v chrámech formou poslechu hudby, tancem, procházkami v zahradách, masážemi těla, hypnózou nebo projížděkami v lodích po Nilu. V Memfidě, Sais a v Thébách byla při chrámech zřízena vyučovací střediska pro budoucí kněze - zařikávače, hlavními léčebnými postupy byly opět modlitby, rituální ceremoniály a chrámový spánek. Jestliže došlo k uzdravení, byl příznivý léčebný účinek přisuzován projevu přízně boha. Dle záznamů v dostupné literatuře není zmíněn žádný ošetrovatelský personál, který by asistoval lékařům.^{12 13}

¹⁰ VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků: Od Hippokrata k Pinelovi*. Praha: Karolinum, 1996, 222 s. ISBN 80-7184-226-5.

¹¹ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

¹² VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků: Od Hippokrata k Pinelovi*. Praha: Karolinum, 1996, 222 s. ISBN 80-7184-226-5.

2.2.2 Řecko

Velkým přínosem pro vývoj medicíny vůbec a psychiatrie též, bylo dění v 6. - 3. století před naším letopočtem, ve starém Řecku. Zprvu se léčbou onemocnění zabývali kněží. Snažili se usmířit nebo vyhnat zlého démona z těla nemocného. Filozofové a vědci se na to však dívali z jiného úhlu pohledu.

První filozof, který prohlásil, že centrem rozumu je mozek a že duševní onemocnění jsou onemocnění mozku, byl Pythagoras. Nejvýznamnějším řeckým lékařem byl Hippokrates, kladl důraz na klinické pozorování a snažil se o racionální vysvětlení vzniku duševních onemocnění.¹⁴ Tradičně je zde uctíván bůh lékařství Asklépios. Při jeho chrámech byly zřizovány útulky pro nemocné nazývané asklepeiony.¹⁵ Nemocní byli při příjmu vykoupáni, namazáni a potom vstoupili do kolonády zvané abaton. Velký důraz byl kladen na psychickou stránku léčby nemocných formou návštěv divadla a poslechu hudby.

2.3 Raný středověk

Ve středověku byl velký důraz kladen zejména na církev. Byla jediným intelektuálním prvkem v tehdejší společnosti, určovala na univerzitách způsob vyučování medicíny a tedy i výklad duševních chorob.¹⁶

První azylы vznikaly od 8. století v islámském světě, kde byla k terapii užívána hudba, lázeňství a zaměstnávání nemocných. Původní špitály (z lat. hospitale) byly spíše azylem pro tuláky, zdravotní péče ve špitálech byla poskytována až později a zpočátku byla velmi laická. Do 18. století služba v asylech nebyla považována za odbornou práci. Péče se často odvíjela od charakteru choroby, záleželo na délce jejího trvání, na místních podmínkách a

¹³ MALÁ, Eva a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie: učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-700-0.

¹⁴ PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetrovatelství v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 295 s. ISBN 978-80-247-4236-6.

¹⁵ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

¹⁶ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

zvyčích a společenském postavení. Tiší a podrobivší se nemocní, jejichž psychické onemocnění by se dnes dalo hodnotit jako depresivního charakteru, nebyli pravděpodobně společností nebezpeční, a tudíž je tolerovala či přehlížela. Naproti tomu agresivní a nepřizpůsobiví jedinci, kteří ohrožovali bezpečnost, byli umisťováni ve vězení nebo na jiných odlehlých místech.¹⁷

V ambulantní péči záleželo na majetnosti a společenském postavení klientely. Potulní lékaři byli často ngramotní a s minimální praxí. V hospitálech o nemocné vedle docházejících příbuzných pečovali řádové sestry a bratři.

Situace se změnila v roce 1860, kdy ústavy pro duševně choré budovaly města a státy. Počet těchto ústavů byl úředně stanoven, mzdy byly od počátku velmi nízké, čemuž odpovídala i kvalita pracovníků. Existovaly i ústavy soukromé, kde kvalita péče o mnoho lepší nebyla, jen chování personálu bylo nejspíše přívětivější.¹⁸ Léčba nemocných s duševní poruchou spočívala v separaci nemocných jedinců od zdravých. Duševně nemocní byli často předváděni v klecích jako dravá zvíř a veřejnost se na ně chodila dívat pro pobavení.¹⁹

Od počátku osídlení až do středověku v českých zemích v podstatě neexistují zmínky v péči o choromyslné, lze předpokládat, že se vývoj ubíral stejnými cestami jako v jiných oblastech Evropy, vyjímaje nejrozvinutější starověké státy, kde se samozřejmě o nějaké péči hovořit dalo. První zmínky v péči o duševně choré v českých zemích lze nalézt ve středověku, kdy při kostelech a kláštorech začaly být zřizovány tzv. hospitály. Ošetřujícím personálem byli mniši a jeptišky. Hospitalizovaní mohli být pouze klidní pacienti, neklidní byli zavřeni do žaláře a byli odsuzováni k tělesným trestům. V kláštorech mohli být zprvu hospitalizováni pouze duševně nemocní, kteří byli majetní, na zbylá místa byli až poté uloženi nemajetní.²⁰

V roce 1256 založil Přemysl Otakar II. v Židovském městě pražském klášter se špitálem a kostelem sv. Kříže Většího, v místech nynější nemocnice Na Františku.

¹⁷ DAVID, Ivan, *Počátky péče o duševně nemocné v ČR*. PL Bohnice, Praha: Sestra, 2010, roč. 20, č. 2. ISSN 1210-0404.

¹⁸ DAVID, Ivan, *Sonda do historie psychiatrického opatrovnictví*. Praha: Sestra, 2011, roč. 21, č. 2. ISSN 1210-0404.

¹⁹ MALÁ, Eva a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie: učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-700-0.

²⁰ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

Dvorní dekret vydaný císařem Josefem II. roku 1783, nařizuje, aby část tohoto špitálu sloužila řádu Milosrdných bratří ke zřízení ústavu pro choromyslné kněze. Tento rok je velmi významný pro rozvoj systematické psychiatrické péče. Rok poté bylo umožněno přijímat do nemocniční budovy u sv. Bartoloměje nejen duchovní, ale i civilní muže.²¹ První azyl výhradně pro duševně choré na našem území byl zřízen v roce 1458 ve Znojmě.

Psychiatrie ve středověku představuje nejčernější kapitolu v historii psychiatrie vůbec. V roce 1487 bylo vydáno dílo *Malleus maleficarum* (Kladivo na čarodějnice), autoři byli dominikánští mniši Jakob Sprenger a Heinrich Kraemer. K napsání tohoto díla byli pověřeni bullou papeže Innocenta VIII.²² Kniha se stala učební pomůckou pro inkvizitory. Evropou pak proběhla vlna honů na „čarodějnice“, mezi které se dostalo i mnoho lidí s duševní poruchou.²³ V roce 1505 vznikl na rozhraní Slup a Vyšehradu špitál pro „chudé a neduživé“, od roku 1784 byl určen pro ošetřování choromyslných.²⁴

2.4 Období absolutismu a osvícenství ve světě

V 17. a 18. století nastupuje doba absolutismu a osvícenství, kde se opět objevuje snaha o začlenění duševních poruch do medicíny. V tomto období vznikají první samostatné ústavy pro choromyslné v Londýně v roce 1751, dále v Novgorodě roku 1776 a ve Vídni roku 1784.

Období 18. a 19. století je charakterizováno rozvojem průmyslové revoluce v Anglii, jejíž počátky jsou založeny na manufakturní výrobě. Jednotlivci, kteří jsou vyloučeni ze společnosti na základě tělesného nebo mentálního handicapu, jsou v souladu s hlavním požadavkem doby využíváni jako levná pracovní síla. *Svou prací v ústavních dílnách vydělávají na své potřeby a teoretici to ospravedlňují potřebou jejich výchovy k řádné občanské morálce.*

²¹ SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999. Knižnice dějin a současnosti, sv. 8. ISBN 80-7106-315-0.

²² VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

²³ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

²⁴ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

Rutina, tvrdá práce a disciplína se sama o sobě považovala za terapeutickou metodu, která by vedla k „napravení“ duševně nemocných.²⁵ Světově proslavená metoda Phillipa Pinela, která spočívala v osvobození duševně nemocných z pout nevedla k tomu, že by se choromyslní integrovali ve společnosti. V ústavech pro duševně choré se změnily pouze prostředky kontroly, od fyzického omezování se přistoupilo k drastickým fyzikálním terapiím. *Ledové sprchy a vhažování nemocných do kádí se studenou vodou měly stejný záměr: šokem změnit psychickou rovnováhu ve prospěch normálního myšlení a chování.*²⁶

V psychiatrických léčebnách ve Velké Británii byl personál i pacienti rozděleni podle pohlaví. Muži pracovali na venkovních pozemcích a dílnách, pod dozorem mužských dozorců, kteří byli většinou bývalí vojáci, vězni nebo farmáři. Ženské pacientky vykonávaly domácí práce uvnitř ústavu, pod dohledem opatrovnic. Tento stav trval až do 1. světové války, kdy byli muži nuceni nastoupit na frontu, čímž došlo k tomu, že bylo v ústavech zaměstnáno více žen.²⁷ Teprve v druhé polovině 18. století začíná platit názor, že choromyslní jsou nemocní. V 17. a 18. století se rozvíjí přírodní vědy, zejména chemie, fyzika a lékařství.

2.5 Období absolutismu a osvícenství v Čechách

2.5.1 Historie nemocnice Na Slupi a Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí

Řeholní řád sv. Alžběty zřídil v roce 1722 v ulici Na Slupi nemocnici, která byla určena výhradně pro ženy jakéhokoliv původu a trpící jakoukoliv nemocí, tudíž zde byla vyhrazena i místa pro duševně choré. Od roku 1783 se město Praha začíná soustavně starat o duševně nemocné a jejich umístění v ústavech.

Velmi významný je také rok 1790, kdy byl zahájen provoz Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí. Byl zde otevřen první samostatný ústav pro duševně choré v Praze, tehdy pro celé Čechy. Nazýval se Tollhaus (dům bláznů) a byl umístěn izolovaně na nádvoří nemocnice. Výstavba tohoto ústavu vedla k vytvoření pevných základů a k pokroku léčby,

²⁵ NOLAN, Peter. *A History of Mental Health Nursing*. UK, Cheltenham: Stanley Thornes, 1998, 181 s. ISBN 0-7487-3721-9.

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 138 s. ISBN 80-85850-08-7.

²⁷ RUTH ELDER, Katie Evans and Debra Nizette. *Psychiatric and mental health nursing*. 3rd ed. Chatswood, N.S.W: Elsevier Australia, 2012. ISBN 9780729540988.

což bylo důležité pro budoucí vývoj v psychiatrii. Prvním ředitelem byl Dr. Tadeáš Bayer, který byl zároveň povinen vykonávat i funkci primáře.²⁸ Pracovalo zde více žen než mužů, předpokládala se od nich větší míra trpělivosti, empatie a smysl pro hygienu. Opatrovatelkám se také říkalo obsluhovačky, nebo hlídačky.²⁹ Opatrovníci, kteří zde pracovali, museli být ženatí, jelikož ošetřovali nemocné obojího pohlaví. Jejich pracovní náplní bylo dbát na to, aby se neklidní pacienti nezranili, dohlížet na úklid budovy a kontrolovat uzamykání vchodu. Nad vchodem do budovy je dodnes nápis: „Custodiae mente captorum Josephus II., Leopoldu II., MDCCXC.“ (Péči o duševně choré určil Josef II. a Leopold II., 1790)^{30 31}

Nemocniční pokoje byly zařízeny velmi jednoduše a stroze, nacházel se zde slavník s prošivanou dekou, skříňe pro ošetřovatelské pomůcky a stůl s židlemi. Ošetřovatelé obývali pokoje spolu s nemocnými.³² Platy ošetřovatelů byly dvakrát až třikrát nižší než mzdy řemeslníků. Později k výplatě dostávali alespoň příspěvek na chléb, polévku nebo maso. Ošetřovatele bylo možno tělesně trestat až do roku 1936. Opustit bez dovolení nemocnici bylo zakázáno.³³ V dochovaných záznamech archivní sbírky Index propuštěných zaměstnanců Zemského ústavu pro choromyslné v Praze je uvedeno, že tamní ošetřovatelský personál neměl dostatečnou kvalifikaci, z čehož vyplývá, že vědomosti a dovednosti opatrovníci získávali až praxí v nemocnici. Důvody k propuštění opatrovníka mohly být například těhotenství, nemoc, odmítnutí podrobit se trestu, sprosté chování k lékařům, krádeže, spánek ve službě, samovolný odchod a další. Za hrubé zacházení s pacienty byl každý měsíc propuštěn jeden muž a každý třetí měsíc jedna žena.³⁴ V případě, že onemocněla ošetřovatelka, měla nárok na ošetření v nemocnici, pouze když souhlasila se zastavením svého nízkého platu.³⁵ Vyšší kategorie opatrovnické profese byly zavedeny v roce 1842.

²⁸ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

²⁹ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

³⁰ Heveroch, A., Frabša, F. S.: *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*. Zemský správní výbor v Čechách 1926.

³¹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakulní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

³² VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

³³ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakulní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

³⁴ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

³⁵ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakulní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

Vzhledem k nevyhovujícím podmínkám a nedostatečné kapacitě, byl roku 1826 přebudován klášter u sv. Kateřiny pro účely rozšíření psychiatrického oddělení. Kapacita ústavu byla asi 260 nemocných. Psychiatrie konečně mohla být rozvíjena, jako samostatné odvětví medicíny. V roce 1844 byl vystavěn Nový dům, v němž dnes sídlí Psychiatrická klinika 1. LF UK v Praze. V tehdejší době představovala tato stavba vrchol organizační a technické úrovně. Vzdělání nemocní měli možnost pracovat v administrativní části ústavu nebo v ústavní knihovně. Zaměstnávání bylo užitečné jak pro pacienty, tak pro ústav, který tím snižoval vlastní provozní náklady.³⁶

Pro pacienty se konaly výlety, návštěvy divadel a koncertů. Co se týče léčby, stále se vyskytovaly drastické metody, jako provlékání provázku pod kůží nebo aplikace masti s obsahem vinanu draselného, při níž docházelo k poleptání kůže až k výskytu nekrotických ložisek. Byli sem přijímáni pouze ti pacienti, kteří měli naději na vyléčení, kdežto kateřinský ústav, zvaný „starý dům“ sloužil jako ústav pro nevyléčitelné duševní choroby a pro chronicky nemocné.^{37 38}

Ve spisu vydaném roku 1850 Dr. Michalem Bisanikem pod titulem „Základy vyučovací pro vzdělání spolehlivých a dobrých ošetřovatelů choromyslných“ je možné číst o trestech, odměnách a krocení choromyslných. Používala se tzv. „hruška“, která se vkládala do úst a upevněna byla páskami na šíji. Studené sprechy a otáčecí stroje používané pro neklidné pacienty vyvolávaly až mráčky a zvracení.

Pobočka Na Slupi zahájila svůj provoz v roce 1860 na pokyn Dr. Köstela. Pacienti se zde mohli věnovat včelařství, zelinářství, květinářství a práci v dílnách. Nemocní neměli pocitovat, že jsou ošetřováni v ústavu pro choromyslné.

Jedním z ředitelů všeobecné nemocnice byl Dr. Riedel, snažil se prosadit projekt, který by zahrnoval snahu o zlepšení ošetřovatelské péče o duševně nemocné. Projekt zahrnoval založení ošetřovatelské školy při všeobecné nemocnici, ošetřovatelky by se zde školily pro budoucí práci v nemocnici formou přednášek, které se měly konat v neděli

³⁶ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

³⁷ *Počátky péče o duševně nemocné v ČR*. PL Bohnice, Praha: Sestra, 2010, roč. 20, č. 2. ISSN 1210-0404.

³⁸ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

a ve volných dnech. Vzdělávací kurz měl trvat zhruba tři měsíce a na závěr měly ošetřovatelky skládat zkoušky, u kterých by byl přítomen ředitel nemocnice, primáři a dokonce i správce. Tato idea nebyla nakonec realizována kvůli nedostatečným finančním zdrojům. Od roku 1870 měli opatrovníci po deseti letech práce nárok na doživotní penzi.³⁹

2.5.2 Historie Psychiatrické léčebny v Bohnicích

Koupě velkostatku pro účely výstavby léčebny byla schválena roku 1903. Kupní cena byla stanovena na 730 000 K. Na návrh stavby areálu byla vypsána soutěž, kterou vyhrál inženýr Václav Heller a stavitel Jan Deport. Na stavbě se podílely i ženy a muži z řad nemocných, ale jen ti, kteří mohli pracovat anebo měli práci naordinovanou jako součást léčby. Doplnovali je trestanci z pražské věznice doprovázeni ozbrojenou ostrahou. Prvním ředitelem se stal MUDr. Jan Hraše. Otevření léčebny se konalo roku 1910 a do roku 1912 bylo přistaveno dalších 22 budov jako např. divadlo, lázně, pekárna, prádelna, pohřební dům a mimo jiné i vinice a hřbitov. Ústav měl také vlastní autobus, který přivázel zaměstnance.⁴⁰

Ředitel léčebny MUDr. Jan Hraše napsal v roce 1907 knihu „Ošetřování choromyslných“. Byla určena ošetřovatelům jako příručka k výkonu zaměstnání v psychiatrických ústavech. V úvodu knihy popisuje stručnou anatomii lidského těla, v dalších kapitolách se věnuje péči o zdraví a péči u lůžka nemocného, zabývá se problematikou vzniku dekubitu. Pokud proleženina u nemocného vznikla, ošetřovatel se nevyhnul kárnému řízení s nadřízeným pracovníkem ústavu a musel se zodpovídat z důvodu nekvalitně provedené ošetřovatelské péče. Varuje ošetřovatele před ponecháním léků u pacienta bez dohledu a klade důraz na kontrolu užití léku. Pacient se sebevražednými úmysly by léky mohl hromadit a poté se jimi intoxikovat. Ke zklidňování neklidných nemocných užívali vlhkých zábalů.⁴¹

V souvislosti s epidemií tuberkulózy v ústavech, popisuje izolaci nemocného a dodržování aseptického přístupu při výkonech. Jedním z mnoha důvodů, díky nimž se infekce v ústavech snadno a dobře šířily, byl také fakt, že někteří choromyslní pacienti

³⁹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

⁴⁰ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁴¹ HRAŠE, Jan. *Ošetřování choromyslných*. Praha: Bursík & Kohout, 1908, 117 s.

nejsou schopni udržovat hygienické návyky. V ústavech byl zákaz přijímání nových ošetrovatelských pracovníků, kteří v minulosti onemocněli tuberkulózou z důvodu zvýšené náchylnosti k této nemoci.⁴²

Léky podávané ke zklidnění pacientů, nazývá jedem a prohlašuje, že rušivě působí na organismus. Tyto léky směl podávat pouze ošetrovatel, který měl během služby dozor nad oddělením. Útěk nemocného z léčebny, jeho sebevražda nebo jiné praktiky, kterými nějakým způsobem poškodil pacient sám sebe, znamenal pro ošetrovatele, který měl za pacienta zodpovědnost trestní stíhání.⁴³

Povolání opatrovníka mohla zpočátku vykonávat každá osoba. Opatrovnický personál musel po prvním roce služby skládat zkoušku, jejíž zvládnutí mělo vliv i na výši platu. V roce 1910 byly vydány Služební předpisy pro opatrovníky pavilonu pro zvláště nebezpečné v královském Českém Zemském ústavu pro choromyslné v Bohnicích. Dalo by se říci, že tato příručka je předchůdcem standardů ošetrovatelské péče. Nejdůležitější zásady, které měl opatrovník bohnického ústavu dodržovat, zněly následovně: V krizových situacích může opatrovník přivolat pomoc poplašným elektrickým zvoncem, který je umístěn na příslušném stanovišti. Všichni opatrovníci, kteří mohou bez újmy opustit svá pracoviště, se musí okamžitě dostavit na místo, odkud byl alarm spuštěn. Zanedbání podléhá přísnému trestu. Noční směna má za úkol ráno vzbudit poplašným zvoncem zbytek opatrovnictva v hodinu, která je určena domácím řádem. Opatrovníkům je zakázáno dávat nemocným jakékoliv předměty. Před každým nástupem do služby, se opatrovníci musí podrobit kontrole, která je prováděna inventárním opatrovníkem. Opatrovníci museli odevzdat i takové věci jako například tužky, zápisník a peníze. Po skončení služby jim byly věci opět vráceny. Dohled nad opatrovníky v jednotlivých pavilonech má vrchní opatrovník, ale také inventární opatrovník. Jednou za noční směnu, je inventární pracovník povinen obejít celý vnitřek pavilonu. Nejméně jednou za týden má inventární opatrovník za úkol provést prohlídku lůžek a šatstva, kvůli uschovaným předmětům.⁴⁴ Pracovní doba opatrovníků byla až do konce první světové války šedesát hodin týdně a podmínky byly kruté. Lůžka opatrovníků byla v řadě případů umístěna přímo na pokojích nemocných. Vycházky personálu se odvíjely dle

⁴² HRAŠE, Jan. *Ošetrování choromyslných*. Praha: Bursík & Kohout, 1908, 117 s.

⁴³ HRAŠE, Jan. *Ošetrování choromyslných*. Praha: Bursík & Kohout, 1908, 117 s.

⁴⁴ *Služební předpisy pro opatrovníky pavillonu pro zvláště nebezpečné v královském českém zemském ústavu pro choromyslné v Bohnicích*. Praha: Tiskem úřednické knihtiskárny Karla Pittra, 1910, 12 s.

mzdového zařazení a byly povoleny pouze jednou týdně. Svobodné osoby musely písemně prokazovat, že strávily noc u rodičů či příbuzných. Manželské páry byly zařazeny do stejné skupiny pod stejným číslem a poté jim byla přidělena vycházka ve stejný čas. Při nočních směnách museli opatrovníci každou čtvrt hodinu otočit klíčkem, což přes speciální zařízení vypálilo bod na papír, takovým způsobem se kontrolovala pracovní morálka. Za opomenutí pak opatrovníci dostávali důtky, nebo byli propuštěni ze zaměstnání. Propouštěním zaměstnanců byl pověřen ředitel léčebny, nikoliv přímý nadřízený, jak je tomu dnes.⁴⁵

Vrcholem sociálního postavení zaměstnanců zemských ústavů v době první republiky bylo dosažení trvalého pracovního poměru. Možnost ho získat bylo po tří až šestileté, později pětileté zkušební době a spolu s ním byly spojeny i určité benefity. Jednou z mála výhod bylo přidělování civilního oděvu, v podobě jednoho letního a jednoho zimního obleku, nebo možnost získání podnikového bytu v areálu léčebny. První závodní jídelna, co se týče zemských ústavů na území země České, kde se vařilo odděleně pro zaměstnance, vznikla ve třicátých letech právě v Bohnicích. Rok 1950 je důležitý z hlediska platové úpravy zdravotnických pracovníků. Dle vládního nařízení č.70/1950 Sb. jsou přiznávány odměny za vyšší výkon. Narůstající počet ošetrovatelského personálu a potřeba jeho koordinace vyústila k vytvoření instituce hlavní sestry. V devadesátých letech byla z ekonomických důvodů v bohnické léčebně zrušena pozice vrchních sester. Kompetence byly rozděleny mezi hlavní sestru, staniční sestry a provozní asistentky, jejichž funkce byla roku 2007 zrušena. V roce 2009 byla funkce hlavní sestry v léčebně obnovena.⁴⁶ Následující rok byl pozastaven příjem nemocných a jako spádová léčebna pro město Praha měl sloužit ústav v Kosmonosích. Toto rozhodnutí se z několika důvodů zanedlouho ukázalo jako unáhlené a nesmyslné a původní usnesení bylo zrušeno.⁴⁷

V padesátých letech se také začíná objevovat metoda potřebná ke zvládnutí agresivních a neklidných pacientů a to prostřednictvím kurtů, kterými se pacient připoutal k lůžku. Používala se i síťová lůžka, kterých ovšem nebylo mnoho. Na základě rozhovoru, který mi byl poskytnut personálem léčebny, jsem zjistila, že je dnes v celé léčebně pouze jedno síťové lůžko, které si zakoupila rodina pacientky a na vlastní žádost svolila k užívání. Personál

⁴⁵ *Služební předpisy pro opatrovníky pavillonu pro zvláště nebezpečné v král. českém zemském ústavu pro choromyslné v Bohnicích.* Praha: Tiskem úřednické knihtiskárny Karla Pittra, 1910, 12 s.

⁴⁶ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005.* 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁴⁷ TOŠNAROVÁ, Hana. *Historie institucionální péče o psychicky nemocné v ČR.* In: *Diagnóza v ošetrovatelství.* 10, 12, s. 14 – 15. ISSN 1801-1349.

léčebny dále vzpomíná, že do 90. let existovala tzv. edukativní izolace. Neklidný psychopatický pacient se umístil do místnosti, kde nebylo téměř nic než konvice s čajem a nádoba namísto toalety. Po roce 1985 se objevují kvalitnější pomůcky, jehly a stříkačky se přestávají sterilizovat a na trh přichází jednorázové plastové výrobky, což jednoznačně usnadnilo práci i riziko přenosu infekce či přenosných chorob u pacientů. Ošetrovatelský personál v léčebně se shoduje, že péče o duševně nemocné s sebou po celé roky nese určitá rizika. Občas se v léčebnách vyskytují pacienti, kteří byli, jsou a budou agresivní, neklidní a svým způsobem nekontrolovatelní. S rozvojem léčby jsou na rozdíl od let minulých tyto stavy zvládnutelné, aniž by docházelo k psychickému nebo fyzickému poškození pacienta. Personál spatřuje jako velké negativum absenci moderní techniky na psychiatrických odděleních, přičemž samozřejmě vzniká určitá stagnace a nízká úroveň rozšiřování vědomostí u zdravotnických pracovníků.

V rámci inovace vznikají stále nové formy terapie, například ergoterapie, nebo hipoterapie a hagioterapie. V roce 1991 zde bylo otevřeno první krizové centrum, kam se klienti mohou obracet telefonicky nebo ambulantně. Léčebna pořádá různé benefiční kulturní akce a u klientů se snaží o co nejvyšší možnost integrace ve společnosti.⁴⁸

2.5.3 Ostatní mimopražské ústavy

Pro nedostatek míst byly budovány další instituce mimo Prahu. Roku 1869 vznikl pražský ústav v Kosmonosích u Mladé Boleslavi, nazývaný od roku 1897 jako samostatný ústav.⁴⁹ Ústav v Kosmonosích vznikl přestavbou v prostorách kláštera, na doporučení Dr. Franze Köstla. Kapacita ústavu byla 282 mužských lůžek. Později byla najata kadetní budova „štift“ stojící asi 200 metrů od kláštera, kde byly ubytovány ženy.⁵⁰

Z většiny sem byli posíláni pacienti, kteří byli označeni za duševně nevléčitelné, z nichž převážná část trpěla tělesnými vadami. V roce 1882 zde došlo k tragické události.

⁴⁸ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁴⁹ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁵⁰ MISTOLER, MUDr. Petr. *Historie psychiatrické léčebny Kosmonosy* [online]. 2010 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: www.psychiatr.org

Agresivní pacient byl utlučen k smrti dvěma opatrovníky, kteří byli na hodinu propuštěni ze zaměstnání a odsouzeni k devíti měsícům těžkého žaláře.⁵¹

Dalším vybudovaným psychiatrickým sanatoriem byl Ústav v Dobřanech u Plzně, a to roku 1880. V roce 1887 byla zřízena další pobočka pražského ústavu a od roku 1919 fungující jako samostatný ústav v Opařanech u Tábora. Původně byl určen k ústavní léčbě pro dospělé jedince. Pobočka v Horních Beřkovicích u Roudnice nad Labem vznikla roku 1890 a od roku 1919 byla samostatným ústavem. V Horních Beřkovicích bylo v jednom nemocničním pokoji i šedesát lůžek.⁵²

2.5.4 Vznik organizované psychiatrické ošetrovatelské péče

První ošetrovatelská škola v monarchii byla zřízena až v roce 1874 v Praze. Výuka probíhala v chorobinci na Karlově až do roku 1881. Vzdělávání ošetrovatelek poté na delší čas ustalo. V letech 1874 – 1881 získalo diplom devadesát šest posluchaček z 213 zapsaných. Většina z nich našla pracovní uplatnění spíše v majetných rodinách, než v nemocničních zařízeních.⁵³

Impulesem ke vzniku této instituce, byla podpora Ženského výrobního spolku, jehož zakladatelkou byla Karolina Světlá.⁵⁴

V roce 1908 byl založen „Ústřední svaz samosprávných, státních a veřejných zaměstnanců“. Svaz pravidelně vydával publikaci s názvem „Obrana“, který vycházel jednou za čtrnáct dní. V rubrice „Věstník zemských zaměstnanců“ poskytoval informace o profesních a mzdových aktualitách.⁵⁵

V průběhu 80. a 90. let byla vydána příručka Rukověť o službě opatrovnictva c. k. všeobecné nemocnice (bez data vydání) pro ošetrovatelky všeobecné nemocnice, která vyšla v českém i německém jazyce. Příručka podrobně popisuje pracovní náplň a činnosti, které směly ošetrovatelky vykonávat.⁵⁶ Upravuje i kritéria pro vstup do služby, podmínkou

⁵¹ MISTOLER, Petr. *Historie psychiatrické léčebny Kosmonosy* [online]. 2010 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: www.psychiatr.org

⁵² MÁŠOVÁ, Hana. *K organizaci ústavnictví pro choromyslné v Československu mezi dvěma světovými válkami* [online]. 2005 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2005_6_335_337.pdf

⁵⁴ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

⁵⁵ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁵⁶ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

pro přijetí byl věk do 40 let, tělesné a duševní zdraví, znalost českého a německého jazyka, čtení, psaní, počty, osvědčení o bezúhonnosti a schopnosti opatrovnické služby.

V roce 1908 se k této příručce vyjádřil poslanec Dr. E. Koerner následovně : Služební poměry opatrovnického personálu c.k. všeobecné nemocnice jsou upraveny zastaralými předpisy. „*Rukověť ta poměr opatrovnic k ústavu prohlašuje zajisté zcela nepřipadně – za poměr čelední, zostřuje však povinnosti a osobní závislost opatrovnic ještě přes míru předpisů čeledního řádu, aniž by opatrovnicím, které tvoří důležitou součástku zdravotního personálu ústavu, poskytovala průměrnou úroveň životní existence, které dnes – i za nejpriznivějších svých poměrů sociálních se těší kvalifikovanější čeleď. Služba opatrovnice předpokládá poměrně vyšší inteligenci, »Rukověť« sama vyžaduje jistý stupeň vyššího vzdělání (na příklad obou jazyků), povolání samo je namáhavé a vyhledává netoliko vytrvalost fysickou, ale i vlastnosti ducha, obětavost a pochopení humanitního úkolu ústavu, jemuž opatrovnice síly své věnovala.*“⁵⁷

Ošetřovatelky byly zařazeny do tří platových pásem, přičemž záleželo na kvalitě poskytovaných služeb a jejich délce trvání. Měly nárok na služební uniformu, ubytování a stravu, vše zcela bezplatně. Ubytování ošetřovatelského personálu v areálu všeobecné nemocnice bylo stále problémem. V nově postavených budovách byly k dispozici tzv. dormitore, což byly zvláštní ložnice pro ošetřovatelky. Ve starých stavbách ošetřovatelky stále spaly na pokojích vedle nemocných, přičemž ošetřovatelky I. třídy neměly u svého lůžka ani plentu.⁵⁸

V roce 1913 byl ministerstvem vnitra vydán výnos, který zahrnoval plán k pozvednutí odborné a hospodářské úrovně ošetřovatelského povolání. V roce 1916 byla otevřena škola, kde mohly absolventky po dvouletém studiu získat titul diplomovaná sestra.⁵⁹

Od roku 1914 byl pro opatrovnice zákonem stanoven celibát. Pracovní doba trvala až 36 hodin, kromě ošetřovatelské péče bylo třeba vykonávat ještě mnoho jiných činností týkajících se úklidu apod.⁶⁰

Až na konci 19. století a začátku 20. století se ústavy začínají více orientovat na potřeby klientů.

⁵⁷ Společenská česko-slovenská digitální parlamentní knihovna [online]. 2005 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1908skc/1/stenprot/002schuz/s002002.htm>

⁵⁸ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

⁵⁹ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

⁶⁰ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

První organizovaná ošetrovatelská péče o duševně nemocné, se začala rozvíjet v roce 1882 v nemocnici v Belmontu, Massachusetts. Péče byla zpočátku zaměřena na uspokojení základních potřeb, soustředila se na výživu, hygienu a pohyb.

Sestry převzaly zkušenosti z medicínsko - chirurgické praxe a o duševně nemocné se snažily pečovat s větší mírou tolerance a laskavosti.⁶¹

Instituce pojmenovaná Johns Hopkins byla první ošetrovatelskou školou, na které byly roku 1913 do učebních osnov zahrnuty kurzy psychiatrického ošetrovatelství. Tato škola funguje dodnes, nachází se v americkém státě Maryland ve městě Baltimore. Roku 1950 organizace National League for Nursing, vznesla požadavek, aby byla do studia ošetrovatelských programů zařazena výuka psychiatrického ošetrovatelství.⁶²

2.6 Období po 1. světové válce

V období po vzniku samostatné Československé republiky se země vzpamatovala z následků 1. světové války a vše bylo ještě prohloubeno hospodářskou krizí. Situace byla v poválečné době obzvláště těžká, zejména ve východních částech země, panovala zde chudoba a u obyvatel se vyskytovala větší míra alkoholismu. Zmíněné negativní jevy se odrazily zvláště na psychickém zdraví obyvatel a promítly se i ve vydaných opatřeních pro zdravotnická zařízení. Zatímco v Čechách a na Moravě bylo vybudováno poměrně dostatečné množství psychiatrických léčeben, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi neexistovaly a péče o duševně nemocné probíhala ve státních nemocnicích. Psychiatrická oddělení v nemocnicích byla hygienicky nevyhovující a jejich stavební uspořádání bylo nedostačující. Oddělení také bojovala s nedostatkem volných lůžek.^{63 64}

⁶¹ VIDEBECK, Sheila L. *Psychiatric-mental health nursing*. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011, 530 s. ISBN 9781605478616.

⁶² VIDEBECK, Sheila L. *Psychiatric-mental health nursing*. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011, 530 s. ISBN 9781605478616.

⁶³ MÁŠOVÁ, Hana. *K organizaci ústavnictví pro choromyslné v Československu mezi dvěma světovými válkami* [online]. 2005 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2005_6_335_337.pdf

⁶⁴ *Reforma psychiatrické péče ve světle léčebny v Bohnicích*. In: *Mzcr* [online]. 2013 [cit. 2013-03-17]. Dostupné z: http://mzcr.cz/dokumenty/reforma-psychiatricke-pece-ve-svetle-lecebny-v-bohnicich_7597_1.html

V roce 1920 byla v USA publikována první učebnice psychiatrického ošetřovatelství pro sestry s názvem *Nursing Mental Diseases* od autorky Harriet Bailey.⁶⁵ Zvýšený nárůst dětských psychiatrických pacientů po 1. světové válce vedl k tomu, že roku 1925 byl ústav v Opařanech u Tábora určen k ošetřování dětí s mentálním postižením a sociální problematikou. Ústav se rozrostl tak, že měl vlastní školu, pitevnu a připomínal tak samostatnou obec, která byla absolutně soběstačná pro výchovu i ošetřování duševně nemocných dětí.

V roce 1929 přestává pro opatrovníky platit čelední řád z roku 1866 a jsou poprvé zařazeni do skupiny veřejných zaměstnanců.⁶⁶

2.7 Období druhé světové války

Další vývoj evropské psychiatrie byl tragicky poznamenán Hitlerovou érou nacionálního socialismu a jejím krutým přístupem k „méněcenným“, tedy i k duševně nemocným. Během druhé světové války bylo dosaženo kritického stavu, došlo ke snížení dotací a většina schopného personálu byla nucena se podřídit vojenským povinnostem. Ústavy fungovaly nad rámec svých kapacit. Důkazem toho je fakt, že na jednoho ošetřovatele připadalo dvě stě pacientů. Na odděleních se nacházeli převážně podvyživení, nazí a znečištění pacienti.

V roce 1933 byl přijat zákon o prevenci hereditárních chorob a čtyři sta tisíc osob včetně duševně nemocných bylo násilně sterilizováno. Mnoho židovských psychiatrů bylo povražděno nebo museli utéci do Velké Británie či USA. V období nacistické okupace nastala stagnace v péči o nemocné. Zaměstnanci v zemských službách museli prokázat „árijský“ původ výpisem z matriky. Pacienti židovského původu byli transportováni do koncentračních táborů. Stigma spojené s psychiatrií tak bylo opět velmi intenzivně posíleno.⁶⁷

V roce 1938 došlo k obsazení ústavu v Dobřanech, zaměstnanci a pacienti české národnosti museli odejít, odstranění všeho českého bylo provedeno velmi rázně,

⁶⁵ VIDEBECK, Sheila L. *Psychiatric-mental health nursing*. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011, 530 s. ISBN 9781605478616.

⁶⁶TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁶⁷ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

prostřednictvím vyhlášky, která byla vyvěšena v administrativní budově a kde se mohli zapsat ti, kteří chtěli přijmout německou národnost.

Podle ústavní kroniky zpracované za války, museli všichni němečtí zaměstnanci složit v květnu 1939 slavnostní slib. V kinosále léčebny za asistence nastoupeného ochranného útvaru NSDAP, který vytvářel ozbrojenou kulisu, byl proveden slib podáním ruky představiteli sudetoněmecké správy.

Co se týče terapie, byly na počátku války činěny pokusy rozvíjet některé nové léčebné metody, jako léčba elektrošoky a léčba komatosním insulinem. Nemocní byli sužováni hladem, mezi nimi prý chodili opatrovníci s dlouhými holemi a tloukli je. Zuřily zde i epidemie, zejména tyfus.

V historii Dobřan chybí jakékoliv písemné materiály, jak dalece se ústav podílel na uplatňování nacistických rasových zákonů, zřejmě byly záměrně zničeny.

Zákon o zabránění chorobně - dědičného vývoje, dovolil nucenou sterilizaci duševně nemocných. V plynových komorách bylo usmrceno asi sto dvacet tisíc duševně nemocných.⁶⁸

2.8 Vývoj po roce 1948 a nástup komunismu

Po roce 1948 se stala kritériem odborné způsobilosti stranická legitimace. Instituce byly vedeny ve dvou liniích: formálně, podle oficiální hierarchie a skrytě podle rozhodnutí stranických organizací a jim nadřazených vyšších složek stranického aparátu. Co strana neschválila, nemělo nárok na existenci.⁶⁹

Na základě rozhodnutí Krajského národního výboru v Praze v roce 1949 byla zřízena pobočka Vyšší školy sociálně zdravotní. Podnět k založení psychiatrického oddělení na této škole dal tehdejší ředitel bohnické léčebny dr. Alois Plískal a dr. Jiří Semotán. Studium v letech 1950-1952 bylo internátní a končilo maturitou. V roční přípravce probíhala výuka třikrát týdně při zaměstnání. V nemocnici na Bulovce a na Střední zdravotní škole v Praze 8 – Košince probíhalo doškolování personálu. Po vzoru Sovětského svazu vzniklo sloučení

⁶⁸ ČERNOUŠEK, Michal, BAUDIŠ, Pavel, *První století československé psychiatrie: (1886-1986): historické studie a úvahy*. Praha: Novinář, 1988, 100 s. Zprávy Výzkumného ústavu psychiatrického; sv. 84/1988.

⁶⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 138 s. ISBN 80-85850-08-7.

rodinných a sociálních škol se školami ošetrovatelskými. Studium bylo čtyřleté a ukončeno bylo maturitní zkouškou.⁷⁰

Ve Velké Británii se okolo roku 1950 začaly objevovat články, týkající se psychiatrického ošetrovatelství, které popisují nevyhovující pracovní podmínky u zdravotních sester pracujících v psychiatrických léčebnách. Konference, která se konala roku 1954, byla určena především lékařům. Diskutovalo se zde ale i o problémech, se kterými se potýkalo britské psychiatrické ošetrovatelství. Snažili se analyzovat důvody pro nízkou morálku v ošetrovatelském povolání. V roce 1950 se o patnáct procent zvýšil počet pracovních sil v britských psychiatrických léčebnách, tento nárůst se ale z většiny skládal z neškoleného personálu. Ministerstvo zdravotnictví uvedlo několik důvodů, které mohou být příčinou vysoké fluktuace zdravotních sester na pracovištích. Nejčastějšími příčinami jsou rodinné důvody, nízká mzda, nevyhovující pracovní podmínky, nedostatek možností pro vzdělávání a školení. Nízká pracovní spokojenost byla také spojena s přeplněním psychiatrických ústavů, špatnou spoluprací mezi sestrami a lékaři a hierarchií, která sestry devalvovala. Konference dospěla k závěru, že se psychiatrické ošetrovatelství nachází v krizi a vydala určitá opatření, která měla být okamžitě uvedena v platnost.

Opatření zněla následovně:

1. Oslovení a zaujmutí střední třídy, čímž by stoupla prestiž psychiatrického ošetrovatelství.
2. Posunutí věkové hranice pro vstup do zaměstnání, přičemž nejnižší věk byl stanoven na sedmnáct a půl roku, zatímco horní věkový limit by měl být zvýšen na šedesát let.
3. Výuka by měla být prováděna v malých skupinách.
4. Větší míra spolupráce mezi pracovníky na odděleních a lektory a vzájemná podpora mezi lékaři a sestrami.
5. Psychologie a sociologie by měly být zahrnuty do učebních osnov a ošetrovatelský personál by měl mít příležitost vidět, jak by mohla vypadat péče mimo nemocniční prostředí.⁷¹

⁷⁰ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

⁷¹ NOLAN, Peter. *A History of Mental Health Nursing*. UK, Cheltenham: Stanley Thornes, 1998, 181 s. ISBN 0-7487-3721-9.

2.9 Výuka psychiatrických sester v 60. – 90. letech a v současnosti

Šedesátá léta byla ve znamení školení, seminářů, kursů. Díky nárůstu počtu kvalifikovaných pracovníků bylo možné uplatnit podstatně vyšší nároky na ošetrovatelskou péči a etiku než kdykoliv jindy v minulosti.⁷²

Sestry v USA, které se chtěly vzdělávat v psychiatrickém ošetrovatelství, měly k dispozici velmi omezené množství literatury, která by obsahovala hodnotné poznatky a která by definovala kvalitní ošetrovatelskou péči, čímž by mohly analyzovat svoji dosavadní péči o duševně nemocné pacienty. Vědomosti získávali především z vlastních zkušeností a od starších spolupracovníků. Teorie, kterou studenti získali, byla odlišná od praxe, lektoři vyučovali anatomii, fyziologii a ošetrovatelství, přičemž sami nenavštěvovali psychiatrická oddělení, aby mohli sledovat, jak si studenti v praxi počínají. V průběhu 60. a 70. let se psychiatrická péče stává více otevřenou. Oddanost k určité psychiatrické léčbě přestává být v módě, zdravotní sestry jsou více nezávislé. V 70. letech skočila éra výhradně teoretické výuky a přibyla část praktická.⁷³

V šedesátých a sedmdesátých letech bylo na českém území zcela běžné, že zvláště v psychiatrických léčebnách, které se vyskytovaly poblíž venkova, byli ještě stále zaměstnání nekvalifikovaní ošetrovatelé. Zákon o péči o zdraví lidu č. 20/1966 sb. byl schválen roku 1966, tento právní předpis představoval novou zákonnou normu pro sjednocené zdravotnictví. Zdravotnická zařízení byla spravována okresními a krajskými národními výbory.⁷⁴ Národní výbory měly pravomoc držet pacienta v léčbě bez jeho souhlasu. Od roku 1990 byl tento zákon několikrát novelizován.⁷⁵

V roce 1971 byla uvedena v platnost úplná platová úprava a psychiatrie byla zahrnuta mezi obory s mimořádně obtížným náborem pracovníků. Výsledným efektem bylo navýšení

⁷² MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

⁷³ NOLAN, Peter. *A History of Mental Health Nursing*. UK, Cheltenham: Stanley Thornes, 1998, 181 s. ISBN 0-7487-3721-9.

⁷⁴ PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetrovatelství v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 295 s. ISBN 978-80-247-4236-6.

⁷⁵ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

mzdy o sto korun českých. Platová úprava se vztahovala na střední zdravotnický personál a na ošetřovatele, kteří pracovali na odděleních, kde byli hospitalizováni neklidní pacienti, a na odděleních protialkoholní léčby. Stejně tak jako v letech předchozích, léčebny stále bojovaly s nedostatečným počtem lůžek.^{76 77}

Rok 1989 je velmi významný z hlediska změn, které přispěly k pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na demokratické principy. V tomto období se opět objevuje snaha o vytvoření vstřícnějšího, humánnějšího systému psychiatrické péče a spekuluje se nad zrušením psychiatrických léčeben. Problematika duševních onemocnění přestala být v takové míře tabuizována jako doposud. Ošetřovatelé začínají být blízkými spolupracovníky lékařů a přestávají nemocné pouze opatrovat. Postupně se zvyšuje počet specializací ve zdravotnických oborech, konkrétně v oborech rehabilitačního ošetřovatelství, nutriční terapie a v sociálně právním odvětví.⁷⁸

V letech 1992/1993 se otevřel jednoletý nástavbový pomaturitní obor, který byl zcela zaměřen na psychiatrickou ošetřovatelskou péči. Zájemci se mohli vzdělávat na zdravotnických školách v Praze, Brně a Kroměříži.^{79 80} V září 1997 byl nahrazen novým oborem, který nesl název Diplomovaná sestra pro psychiatrii. Tento obor byl vyučován na vyšších zdravotnických školách až do školního roku 2004/2005 v Praze, Brně a později i v Havlíčkově Brodě. Tento obor mohl studovat každý, kdo absolvoval střední školu s maturitou. V roce 2004 byl společně se vstupem České republiky do Evropské unie schválen nový zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu

⁷⁶ TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.

⁷⁷ PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetřovatelství v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 295 s. ISBN 978-80-247-4236-6.

⁷⁸ PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetřovatelství v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 295 s. ISBN 978-80-247-4236-6.

⁷⁹ BLATNICKÁ, Jindra a Tomáš Petr. Vzdělávání psychiatrických sester. In: *Psychiatrická sekce České asociace sester - sborník přednášek* [online]. 2011 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <http://www.psychiatrickasekcecas.estranky.cz/clanky/archiv/sbornik-prednasek-2011/j.blatnicka-vzdelavani-psychiatrickych-sester-soucasny-stav-a-nove-moznosti.pdf.html>

⁸⁰ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů. Z této skutečnosti vyplývá, že v roce 2004/2005 již nebyl obor Diplomovaná sestra pro psychiatrii otevřen.

V roce 1960 vznikl Institut pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, kde se střední zdravotnický personál mohl zúčastnit kurzů. V roce 2003 byl tento institut přejmenován na Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů – NCONZO. Tento institut, nacházející se v Brně, v současné době nabízí vzdělávací program specializačního vzdělávání v oboru ošetrovatelská péče v psychiatrii. Tento obor je dále možné studovat i v Praze a Havlíčkově Brodě.⁸¹ Podmínkou pro zařazení do specializačního vzdělávání je získání odborné způsobilosti k výkonu povolání všeobecné zdravotní sestry, dle výše zmíněného zákona. V současné době je možné získat všeobecnou kvalifikaci na akreditovaných vyšších zdravotnických školách nebo školách univerzitního či neuniverzitního typu v bakalářském studiu. Optimální doba specializačního vzdělávání je 18 – 24 měsíců.⁸²

Psychiatrická sekce ČAS provedla v roce 2013 průzkum, ze kterého vyplývá, že specializaci v oboru psychiatrie má v ČR méně než třicet procent sester.⁸³ V posledních deseti letech začíná docházet ke změnám v přístupu k nemocným, léčebný režim přestává být tolik direktivní a stává se více liberálním. Administrativní činnost ve zdravotnických zařízeních narůstá, v praxi se začíná uplatňovat systém primárních sester, které v péči nesou zodpovědnost za jednoho pacienta od jeho přijetí až po propuštění. Tento individuální přístup tak umožňuje větší komplexnost v péči o pacienta a je více než v minulosti zaměřen na plnění individuálních potřeb nemocného.⁸⁴

⁸¹ http://www.mzcr.cz/Odbornik/dokumenty/nove-vzdelavaci-programy-specializacniho-vzdelavani-pro-nelekarske-zdravotnicke-pracovniky-dle-narizeni-vlady-c-sb_4225_3082_3.html

⁸² http://www.mzcr.cz/Odbornik/dokumenty/nove-vzdelavaci-programy-specializacniho-vzdelavani-pro-nelekarske-zdravotnicke-pracovniky-dle-narizeni-vlady-c-sb_4225_3082_3.html

⁸³ BLATNICKÁ, Jindra a Tomáš Petr. Vzdělávání psychiatrických sester. In: Psychiatrická sekce České asociace sester - sborník přednášek [online]. 2011 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <http://www.psychiatrickasekcecas.estranky.cz/clanky/archiv/sbornik-prednasek-2011/j.blatnicka-vzdelavani-psychiatrickych-sester-soucasny-stav-a-nove-moznosti.pdf.html>

⁸⁴ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. Psychiatrická ošetrovatelská péče. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

3 Významné osobnosti psychiatrie

3.1 Významné osobnosti světové psychiatrie

Nejvýznamnějším představitelem psychiatrie ve starověkém Řecku byl lékař a filozof Hippokrates (460 – 377 př.n.l.). Jeho názory vyšly z filosofického učení o živlech: ohni, vodě, vzduchu a zemi. V lidském těle tomu odpovídají čtyři základní tělesné šťávy: sanguis (krev), chole (žluč), melanchole (černá žluč) a flegma (sliz). Podle jejich převažující koncentrace v těle, vytvořil Hippokrates jednu z prvních osobnostních typologií. Pojmy sangvinik, choleric, melancholik a flegmatik, i když již dávno nejsou součástí oficiální psychiatrické nomenklatury, jsou v běžné konverzaci stále používány. Při výrazné nerovnováze mezi koncentracemi těchto tekutin v těle vznikají podle Hippokrata duševní choroby. V léčbě Hippokrates vycházel z popsané humorální teorie vzniku nemocí a snažil se dostupnými prostředky dostat poměr koncentrací základních tělesných šťáv do harmonického stavu. Užíval tedy emetika, projímadla, pouštění žilou, vyvolával pocení tělesnou námahou apod.

Římskému lékařství ve druhém století n. l. dominoval Galén. Ten se domníval, že sídlem duše jsou nervová centra a mozek je centrem psychických funkcí.

Nejnámějším lékařem středověku byl Avicenna (980-1037). Z hlediska tématu práce je významná jeho kniha *O nemocech hlavy*.

Johann Weyer (1515-1588) byl první kdo se postavil proti démonologii, která se od 11. století se začala prosazovat v klášterních školách jako scholastické učení. To se snaží o rozumové podepření církevních dogmat. Duševně nemocní nejsou pokládáni za choré, jejich abnormální chování se pokládal za projev posedlostí ďáblem. J. Weyer začal prosazovat medicinizující přístupy k duševně nemocným byl učitel lékařství v Kolíně nad Rýnem. Pravděpodobně byl prvním psychiatrem, který se zabýval pojmem psychopatologie. Vždy popisoval pouze fakta o tom, co sám viděl, kladl důraz na vlastní zkušenost. Jeho díla byla zakázána a spálena, byl zbaven profesury a před inkvizičním rozsudkem uprchl.^{85 86}

⁸⁵ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

V období Velké francouzské revoluce v letech 1789-1799, se zakladatelem psychiatrie jako speciálního lékařského oboru stává Philipp Pinel. Zasloužil se o zlepšení kvality životních podmínek ve dvou vězeňských zařízeních, kde byli duševně nemocní věznění ve sklepích a dal jim sejmout okovy. Zavedl hygienu, pravidelnou stravu, vycházky a jako první začal využívat léčbu zvanou psychoterapie.⁸⁷

Dorothea Lynde Dix (1802 – 1887) učila ve vězeňské nedělní škole. Během šesti let navštívila 318 vězení a 500 chudobinců. Byla velmi šokovaná z podmínek, ve kterých byli duševně nemocní pacienti nuceni žít. Připisují se jí zásluhy v boji za reformu péče o duševní zdraví v USA. Prosazovala budování státních psychiatrických nemocnic. Kanadská vláda a dvacet amerických států vyhověli jejím výzvám a začali postupně budovat velké instituce určené pro psychiatrické pacienty.⁸⁸

Linda Richards byla první profesionálně školená americká psychiatrická sestra. Maturitní studium ukončila roku 1873 na univerzitě Boston City College. Snažila se zlepšit ošetrovatelskou péči v psychiatrických léčebnách a zorganizovat vzdělávací programy v léčebně pro duševně nemocné v Illinois. Věřila, že o duševně nemocné pacienty by mělo být stejně dobře postaráno jako o pacienty s fyzickým onemocněním.⁸⁹

Vedoucí osobností druhé poloviny 19. století, které je nazýváno zlatým věkem psychiatrické klasifikace, se stal Emil Kraepelin. Systematicky uspořádal klasifikaci psychóz a rozdělil je podle příčin jejich vzniku na exogenní a endogenní. Spolu s Aloisem Alzheimerem se podílel na objevu Alzheimerovy choroby.

Zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud (1856-1939) představoval vedoucí osobnost psychologického přístupu v léčbě duševních poruch. Zabýval se psychoterapií založenou na volných asociacích pacienta, v níž využíval hypnózu. Zkoumal analýzu snů a definoval pojem libido a jeho vývoj. Členem Freudovy psychoanalytické skupiny byl také jeho žák Alfred Adler, který se považuje za zakladatele individuální psychologie.

⁸⁶ VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků: Od Hippokrata k Pinelovi*. Praha: Karolinum, 1996, 222 s. ISBN 80-7184-226-5.

⁸⁷ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957, 187 s.

⁸⁸ G. O'BRIEN, Patricia, KENNEDY, Winifred Z., BALLARD, Karen A. *Psychiatric Mental Health Nursing*. 2. ed. Burlington, Mass: Jones, 2012. ISBN 9781449651749.

⁸⁹ VIDEBECK, Sheila L. *Psychiatric-mental health nursing*. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011. ISBN 9781605478616.

Carl Gustav Jung rozšířil Freudovu definici libida, zabýval se převážně nevědomím a rozlišil extrovertní a introvertní typy povahy člověka.

Další významnou osobností byl německý psychiatr Ernst Kretschmer, který na počátku 20. století vytvořil koncepci duševních nemocí, jejichž souvislost spatřuje v tělesné konstituci nemocných.

Hildegard Peplau byla americká sestra, která bojovala za reformu práv duševně nemocných. Snažila se o zlepšení ošetrovatelské péče u pacientů s poruchami chování a poruchou osobnosti. V roce 1943 získala bakalářský titul v oboru psychologie mezilidských vztahů. Roku 1950 začala s výukou prvních ročníků studentů psychiatrického postgraduálního ošetrovatelství. Vytvořila první studijní program pro sestry v psychiatrickém ošetrovatelství na vysokých školách.⁹⁰

3.2 Významné osobnosti v historii české psychiatrie

Dr. Jan Theobald Held (1770-1851) byl po třicet let primářem nemocnice Milosrdných bratří pro choromyslné kněze. Snažil se prosazovat humanistický přístup k nemocným i k personálu, k oslovení pacientů užíval křestní jména, což pomáhalo navázat bližší kontakt. Zlepšil životní podmínky v ústavu a za jeho působení se zde také výrazně snížila úmrtnost. Na svou dobu zastával velice pokrokové názory. Ve svých pamětech uvádí mimo jiné i nedostatky opatrovnické péče, problém spatřuje především v tom, že mnohé z opatrovníků nepřivedla k vykonávání tohoto zaměstnání filantropie, nýbrž chudoba. Jedním z jeho pacientů byl známý český buditel Josef Dobrovský.

Dr. Joseph Gottfried Riedel se stal roku 1836 primářem ústavu u sv. Kateřiny a tuto funkci vykonával až do roku 1851. Byl prvním docentem, nejen v Čechách, ale i v celém rakouském císařství. Zavedl vyučování psychiatrie jako samostatný vědní obor a využíval při výuce praktické demonstrace. Zavedl arteterapii, hydroterapii, muzikoterapii a léčebný tělocvik. Preferoval léčbu prací, za kterou nemocní dostávali drobnou peněžitou odměnu, a v ústavu také zřídil knihovnu. Přicházeli sem psychiatři téměř z celého světa, aby spatřili

⁹⁰ VIDEBECK, Sheila L. Psychiatric-mental health nursing. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011. ISBN 9781605478616.

tento ojedinělý organizační a léčebný systém. V rámci zavádění pokrokových léčebných metod experimentoval jako jeden z prvních s elektrokonvulzivní léčbou. V roce 1849 byl jmenován ředitelem pražské všeobecné nemocnice.^{91 92}

O rozvoj české psychiatrie se dále zasloužili profesori Karel Kuffner (1856-1940), autor první moderní české učebnice psychiatrie, a Jan Heveroch (1869-1927), zakladatel Purkyňovy společnosti pro bádání o duši a nervstvu (1918, dnešní Česká psychiatrická společnost).⁹³

Dr. Jan Jánský (1873-1921) pracoval jako přednosta soudně psychiatrického oddělení a po celém světě se proslavil se svými hematologickými studii u psychotiků, při nichž objevil 4 základní krevní skupiny.⁹⁴

Eugen Vencovský publikoval přes tři sta sedmdesát vědeckých prací odborné psychiatrické literatury, jak domácí, tak zahraniční. Byl dvanáct let předsedou České psychiatrické společnosti, stal se jedním z prvních zakladatelů klinické psychofarmakologie a je nesporným zakladatelem historie psychiatrie u nás vůbec.⁹⁵

⁹¹ Jan theobald held. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Theobald_Held

⁹² VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

⁹³ RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.

⁹⁴ VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.

⁹⁵ ČERNOUŠEK, Michal, BAUDIŠ, Pavel, *První století československé psychiatrie: (1886-1986): historické studie a úvahy*. Praha: Novinář, 1988, 100 s. Zprávy Výzkumného ústavu psychiatrického; sv. 84/1988.

4 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo vypracovat teoretický přehled o historii ošetrovatelského pracovníka v psychiatrii v Čechách i v zahraničí. Při tvorbě této práce, mne už od počátku provázal nepříjemný fakt, který se týkal shromáždění vhodného materiálu. Bylo velmi obtížné vyhledat informace, které by se vztahovaly k danému tématu. Většina literatury je dostupná pouze v cizojazyčné formě a nebyla bohužel dosud přeložena do českého jazyka. Tento fakt mne nutí zamyslet se nad tím, zda je vůbec psychiatrický obor pro sestry atraktivní. Během uplynulých století byla vždy v popředí zájmu péče o fyzicky nemocné, nikoliv péče psychiatrická. Ošetrovatelství v psychiatrii se rozvíjelo velmi obtížně a cesta kupředu byla mnohdy narušena určitými historickými okolnostmi, které zpomalily nebo úplně zastavily rozvoj v tomto odvětví.

Podle mne je důležité obeznámit s touto problematikou laickou veřejnost a především odborníky z řad zdravotníků. Stejně jako v celé ošetrovatelské profesi, je v psychiatrickém ošetrovatelství náročné udržení sester v profesi, v důsledku mnoha překážek způsobených současnými podmínkami. Sestry pracující na psychiatriích, by zajisté uvítaly větší množství odborných publikací a specializovaných kurzů, které se zabývají touto problematikou. Považuji za důležité podotknout, že by také bylo vhodné rozšířit nabídku specializačního vzdělávání, konkrétně o ošetrovatelské studium v psychiatrii.

Mou snahou bylo předat získané informace, které se týkají převážně vývoje pracovních podmínek a vzdělání sester v psychiatrickém oboru. I přes kontakt s velice erudovanými odborníky v oboru psychiatrie se mi bohužel nepodařilo získat detailnější informace. Vzhledem k danému tématu, které je čistě teoretického rázu, jsem byla značně omezena, i co se týče rozsahu práce.

5 Seznam literatury

1. BLATNICKÁ, Jindra a Tomáš PETR. *Vzdělávání psychiatrických sester*. In: *Psychiatrická sekce České asociace sester - sborník přednášek* [online]. 2011 [cit. 2013-06-09].
Dostupné z: <http://www.psychiatrickasekcecas.estranky.cz/clanky/archiv/sbornik-prednasek-2011/j.blatnicka-vzdelavani-psychiatrickych-sester-soucasny-stav-a-nove-moznosti.pdf.html>
2. ČERNOUŠEK, Michal, BAUDIŠ, Pavel, *První století československé psychiatrie: (1886-1986): historické studie a úvahy*. Praha: Novinář, 1988, 100 s. Zprávy Výzkumného ústavu psychiatrického; sv. 84/1988.
3. DAVID, Ivan, *Počátky péče o duševně nemocné v ČR*. PL Bohnice, Praha: Sestra, 2010, roč. 20, č. 2. ISSN 1210-0404.
4. DAVID, Ivan, *Sonda do historie psychiatrického opatrovnictví*. Praha: Sestra, 2011, roč. 21, č. 2. ISSN 1210-0404.
5. *Duševní porucha*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001, [cit. 2013-01-17]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Duševní_porucha
6. G. O'BRIEN, Patricia, KENNEDY, Winifred Z., BALLARD, Karen A. *Psychiatric Mental Health Nursing*. 2. ed. Burlington, Mass: Jones, 2012. ISBN 9781449651749.
7. Heveroch, A., Frabša, F. S.: *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*. Zemský správní výbor v Čechách 1926, 222 s.
8. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Petr SVOBODNÝ a Jan BŘÍZA. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze/1790-2010*. Praha: MAXDORF, 2011, s. 221. ISBN 978-80-7345-243-8.
9. HRAŠE, Jan. *Ošetřování choromyslných*. Praha: Bursík & Kohout, 1908, 117 s.
10. Jan theobald held. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Theobald_Held
11. MALÁ, Eva a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie: učebnice pro zdravotní sestry a další pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-700-0.
12. MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, 2006 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

13. MÁŠOVÁ, Hana. *K organizaci ústavnictví pro choromyslné v Československu mezi dvěma světovými válkami*[online].2005[cit.2013-03-28]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2005_6_335_337.pdf
14. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 138 s. ISBN 80-85850-08-7.
15. MISTOLER, MUDr. Petr. *Historie psychiatrické léčebny Kosmonosy* [online]. 2010 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: www.psychiatr.org
16. NOLAN, Peter. *A History of Mental Health Nursing*. UK,Cheltenham: Stanley Thornes, 1998, 181 s. ISBN 0-7487-3721-9.
17. PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetřovatelství v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 295 s. ISBN 978-80-247-4236-6.
18. *Počátky péče o duševně nemocné v ČR*. PL Bohnice, Praha: Sestra, 2010, roč. 20, č. 2. ISSN 1210-0404.
19. *Psychiatrie a psychologie: příručka pro postgraduální školení sester a zdravotníků. II*. Praha 2: Státní zdravotnické nakladatelství, 1955, s. 271. ISBN 301-08-20.
20. RABOCH, Jiří a Pavel PAVLOVSKÝ. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012, Počet stran : 466, ISBN 978-80-246-1985-9.
21. *Reforma psychiatrické péče ve světle léčebny v Bohnicích*. In: *Mzcr* [online]. 2013 [cit. 2013-03-17]. Dostupné z: http://mzcr.cz/dokumenty/reforma-psychiatricke-pece-ve-svetle-lecebny-v-bohnicich_7597_1.html
22. RUTH ELDER, Katie Evans and Debra Nizette. *Psychiatric and mental health nursing*. 3rd ed. Chatswood, N.S.W: Elsevier Australia, 2012. ISBN 9780729540988.
23. *Služební předpisy pro opatrovníky pavillonu pro zvláště nebezpečné v král. českém zemském ústavu pro choromyslné v Bohnicích*. Praha: Tiskem úřednické knihtiskárny Karla Pittra, 1910, 12 s.
24. *Společenská česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 2005 [cit. 2013-03-28].Dostupné z:<http://www.psp.cz/eknih/1908skc/1/stenprot/002schuz/s002002.htm>
25. SVOBODNÝ, Petr a Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999. Knižnice dějin a současnosti, sv. 8. ISBN 80-7106-315-0.
26. TICHÝ, Josef. *Historie bohnické psychiatrie v letech 1903-2005*. 1. vyd. Praha: Galén, 2006, 223 s. ISBN 80-7262-441-5.
27. TOŠNAROVÁ, Hana. Historie institucionální péče o psychicky nemocné v ČR. In: *Diagnóza v ošetřovatelství*. 10, 12, s. 14 – 15. ISSN 1801-1349.

28. VENCOVSKÝ, Eugen. *Počátky české psychiatrie 18. a 19. století*. 1. vyd. Praha: SZdN, 1957. 187 s.
29. VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků: Od Hippokrata k Pinelovi*. Praha: Karolinum, 1996, 222 s. ISBN 80-7184-226-5.
30. VIDEBECK, Sheila L. *Psychiatric-mental health nursing*. 5th ed. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer/Lippincott Williams, 2011. ISBN 9781605478616.
31. *Zdraví 21: výklad základních pojmů, úvod do evropské zdravotní strategie: zdraví pro všechny v 21. století*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví, 2004, 22 – 23s. ISBN 80-85047-33-0.

6 PŘÍLOHY

Příloha 1 - uniformy opatrovnic v Haaru u Mnichova v průběhu let

Příloha 2 - dobová fotografie zaměstnanců Psychiatrické nemocnice Jihlava

Příloha 3 - uniformy německých opatrovníků z roku 1920 – 1922

Příloha 4 - uniformy německých opatrovnic v roce

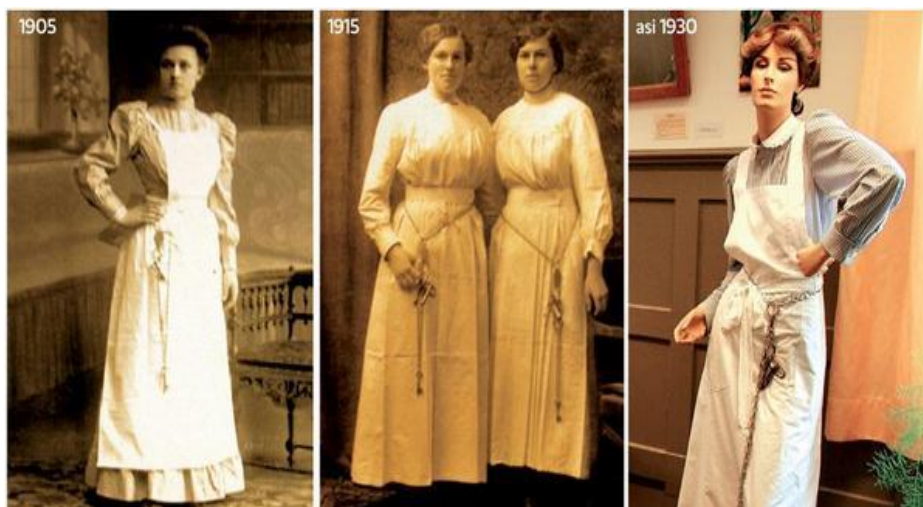
Příloha 5 - služební oděv opatrovníků z roku 1917

Příloha 6 - služební oděv opatrovnic z roku 1917

Příloha 7 - Hildegard Peplau

Příloha 8 – Linda Richards

Příloha 1 – uniformy opatrovnic v Haaru u Mnichova v průběhu let. Klíče a kličky na okna, visící na provázku kolem pasu, byly praktické a taktéž byly odznakem postavení. (Sestra, 2011)

Příloha 2 - dobová fotografie zaměstnanců Psychiatrické nemocnice Jihlava (internetové stránky Psychiatrické nemocnice Jihlava)

Příloha 3 – uniformy německých opatrovníků z roku 1920 – 1922 (MUDr. Ivan David, CSc. 2009, Historie psychiatrické péče v Čechách)

Příloha 4 – uniformy německých opatrovnic v roce (MUDr. Ivan David, CSc. 2009, Historie psychiatrické péče v Čechách)

Příloha 5 – služební oděv opatrovníků z roku 1917 (MUDr. Ivan David, CSc. 2009, Historie psychiatrické péče v Čechách)

Rok 1917: služební oděv opatrovníků

Příloha 6 – služební oděv opatrovnic z roku 1917 (MUDr. Ivan David, CSc. 2009, Historie psychiatrické péče v Čechách)

Rok 1917: služební oděv opatrovnic

Příloha 7 - Hildegard Peplau (internetový zdroj)

Příloha 8 - Linda Richards (internetový zdroj Wikipedia)

